

KOKKI, PANKKIIRI, VAKOOJA

Catherine Belton: *Putinin sisäpiirissä. Kuinka KGB valtasi Venäjän ja kääntyi länttä vastaan.* Liettua: Docendo, 2021. 654 s. ISBN 978-952-382-088-3.

Catherine Belton toimi *Financial Timesin* kirjeenvaihtajana Moskovassa vuosina 2007-2013. Hän on käyttänyt aikansa Moskovassa tehokkaasti haastatellen valtavan joukon Venäjän liike-elämän keskeisiä hahmoja. Kun osa informanteista on sittemmin joutunut huonoon huutoon ja lähtenyt Venäjältä, Belton on palannut asiaan. Hänen kirjansa kuvaa eliitin sisäisiä valtataisteluja aina neuvostoajasta tähän päivään. Kysymys ei ole nappikaupasta, kun pelimerkit ovat miljardien luokkaa. Draamassa on isot kierrokset ja rahat tai henki- tyyppinen tunnelma. Tavallisten venäläisten arkipäivää tämä kirja ei juuri kosketa.

Teosta on kovasti kiitetty lännessä. Sitä on nostettu viime vuosien Venäjä-kirjojen eturiviin paitsi Beltonin omassa lehdessä myös esimerkiksi *Economistissa*. Venäläisen liike-elämän reaktio sen sijaan on ollut toisesta ääripäästä. Venäjän rikkaimpiin kuuluvat oligarkit Roman Abramovitš ja Mikhail Fridman ovat nostaneet kanteita tekijää ja kustantajaa vastaan. Abramovitš rikastui Sibneftin öljy-yhtiöllä ja on lännessä tunnettu ennen kaikkea jalkapalloseura Chelsean omistajana. Fridman puolestaan johtaa Alfa-nimistä liikepankkia. Kumpikin toimii laajasti myös lännessä ja heillä on useiden maiden kansalaisuus. Oikeusjutut koskevat lähinnä Sergei Pugatšovin väitteitä valtion ja tiedustelupalvelun roolista bisnesimperiumien ulkomaisten operaatioiden taustalla.

Venäjän poliittinen järjestelmä on moniulotteinen hybridi, jossa on useita sisäisiä jännitteitä. Poliittisen järjestelmän kehitys kiteytyy erityisesti kahteen olennaiseen antinomiaan. Ensimmäinen muodollisesti demokraattista Venäjää hallitsee yhä autoritaarisempi poliittinen eliitti, jonka vastavoimien liikkumatila kapenee koko ajan. Toinen antinomia on virallisten ja epävirallisten sääntöjen välinen jännite. Viime vuosien kehitys on vienyt järjestelmää yhä enemmän autoritaariseen suuntaan samalla, kun epävirallisten käytäntöjen, sääntöjen ja verkostojen merkitys on entistä enemmän korostunut. Beltonin kirja avaa eliitin epävirallisten verkostojen roolia yksityiskohtaisten tapauskuvausten kautta. Hänen kirjansa on tutkivaa journalismia, joka täydentää tutkimuskirjallisuuden Venäjän analyysia.

Vallan verkostoja ei ole helppo tutkia. Oman kokemukseni mukaan, mitä lähempänä valtaa Venäjällä ollaan, sitä vähemmän puhutaan. Beltonin materiaali on rikas erityisesti sen vuoksi, että maasta pakeneminen saa kielen kannat irtoamaan. Tapauskuvausten uskottavuus vaihtelee aika lailla. On ymmärrettävää, että kaikki informantit eivät voi esiintyä omalla nimellään, mutta harmillista on törmätä monessa avainkohdassa vain viitteeseen 'tekijä haastatteli Kremlin entistä sisäpiiriläistä' tai 'tekijä haastatteli venäläistä liikemiestä' tai 'tekijä haastatteli Putinin sisäpiiriläistä'. Tämä on ymmärrettävää ja eettisestikin perusteltua, mutta lukijan kannattaa olla tarkkana ja arvioida myös kertomuksen koherenssia ja uskottavuutta. Toisaalta myös nimeltä mainittuja haastateltavia on todella paljon ja heillä on sisäpiirin tietoa monista asioista, joita ei ole aiemmin näin yksityiskohtaisesti kuvattu.

Vladimir Putinin valtaannoususta on kuultu jo aiemmin monta tarinaa. Yhden tarinan mukaan Abramovitš ehdotti Putinia Jeltsinin seuraajaksi. Tässä kirjassa pääsevät kertomaan oman versionsa Putinin pankkiiriksi sanottu Sergei Pugatšov ja Jeltsinin loppuajan kansliapäällikkö Valentin Jumašev. Molemmat olivat enemmän tai vähemmän Jeltsinin perheen sisäpiiriä. Pugatšovin kertomuksessa Putinin nostaa valtaan kyky peitellä Jeltsinin kauden hämääriä liiketoimia. Hän

korostaa myös omaa rooliaan valtakunnansyyttäjä Juri Skuratovin maineen mustaamisessa. Jumašev taas tähdentää Putinin poliittisia ansioita ja vähättelee Pugatšovia: ”Olihan hänellä hetken aikaa työhuone Kremlissä.” Jumaševin mukaan Putin nähtiin päättäväisenä ja esiintymiskykyisenä Jeltsinin linjan jatkajana. Poliittinen teknologi Gleb Pavlovski intoili jopa kansan vallankumouksesta, kun kommunalkassa kasvanut pietarilaisten katujen kasvatti haastaa Kremlin. Kaikki nämä kuninkaantekijät ajautuvat myöhemmin sivuraiteelle. Ainoa, joka näyttää olleen huolissaan Putinin KGB-taustasta oli Anatoli Tšubais. Hän on edelleen ollut vaikutusvaltaisissa tehtävissä esimerkiksi sähkösektorin kilpailutuksen organisoimisessa.

Pääoman alkuperäistä kasautumista tutkinut Marx taisi kirjoittaa, että pääoma tulee historiaan tihkuen verta joka huokosestaan. Nomenklatura-yksityistämisen miljardiomaisuuksien muodostumisessa verta näyttävät vuodattaneen niin pelurit kuin heidän vastustajansakin. Beltonin asetelmassa oligarkit edustavat kuitenkin hyviä voimia ja vapaan yrittäjyyden pelisääntöjä. Heidän vastustajansa, joita Belton nimittää järjestään KGB-miehiksi, sen sijaan edustavat pimeitä voimia – valtiollista omistusta, korruptiota ja piittaamattomuutta omistusoikeudesta. ”Putinin sisäpiiri ei pyrkinyt kasvattamaan Venäjän voimaa rakentamalla kilpailukykyistä taloutta vaan päätti palata KGB:n pelikirjaan” Belton kiteyttää suomalaisen laitoksen esipuheessa.

Tarkemmissa tapahtumien kuvauksissa lukijalle syntyvä vaikutelma ei kuitenkaan ole aivan näin mustavalkoinen. Kun entisiä turvallisuuspalvelujen miehiä hääriä molemmissa joukoissa, kirja muistuttaa nykyisen Venäjän sarjafilmiä perustyyppiä, jossa katsojan täytyy osata erottaa hyvät ja pahat tiedustelumiehet. Edes Hodorkovskin tapaus ei ole yksilöllinen. Siihen liittyvät omat KGB-taustaiset avustajat, vastustajien murhat, parlamentin korruptio ja liberaalien taloustieteilijöiden veroreformin sabotointi. Myös Sergei Pugatšov on perin ambivalentti hahmo. Hän kokosi Jeltsinin aikana valtavan omaisuuden, johon kuuluivat Pietarin telakat ja *Mežprompankki*. Kun pankki ajautui vuoden 2008 finanssikriisissä vaikeuksiin, Pugatšov ei saanut telakoiden myynnistä tarpeeksi rahaa maksaakseen pankin velkoja keskuspankille. Sitten alkoi rikostutkinta 700 miljoonan dollarin siirtämisestä pankin tililtä Pugatšovin omalle tilille sveitsiläiseen pankkiin. Oikeudenkäynnit jatkuvat edelleen. Aika paljon tilaa juuri Pugatšoville Belton jostain syystä antaa.

Monet oligarkit ovat kuitenkin edelleen rahoissaan. Rahalla saa myös lännessä niin kiinteistöjä urheiluseuroja kuin kaikkein hienoimpien asianajotoimistojen palveluja. Tätäkin puolta Belton valottaa laajasti. Myös Donald Trumpin verkostoja avataan. Beltonille liiketoimet venäläisen rahan kanssa eivät ole *business as usual*-tyyppistä toimintaa vaan kaiken takana ovat KGB:n karvaiset kädet. Pieneksi tekijäksi luultu ja siivoojatasoisen kunniamerkin KGB-aikanaan saanut Putin jallittaa koko eurooppalaisen bisneksen ja amerikkalaisen politiikan pelikentällä.

Mikä erottaa salaliittoteoriat vakavasti otettavasta selityksestä? Ensimmäiseksi ilman muuta evidenssi. Argumentaation täytyy perustua dokumentoitavissa oleviin lähteisiin. Lisäksi lähteiden luotettavuutta pitää osata punnita. Myös ristiriidattomuus on tärkeä perusvaatimus. Lopulta kysymys ei ole vain tapahtumien kuvaamisesta vaan siitä, onko miten ja miksi –kysymyksiin vastattu uskottavalla tavalla. Belton lähteistää systemaattisesti, mutta joutuu jättämään paljon vastaajia identifioimatta. Hän tuo myös esiin eri haastateltavien lausuntojen ristiriidat. Mitä tulee miten ja miksi kysymyksiin, Venäjän eliitin valtataistelut näyttävät kietoutuvan lähes yksinomaan rahan ja vallan välisiin transformaatioihin – ideologioista tai poliittisista sisällöistä viis, kunhan päästään käsiksi energiasektorin tulovirtaan. Ensin oligarkkien raha muuttuu vallaksi Jeltsinin kaudella ja sitten silovikkien väkivallan monopoli rahaksi Putinin aikana. Edes armeija ei esiinny itsenäisenä vallan

apparaattina, puhumattakaan ministeriöistä, kirkosta, medioista tai suuripuheisista ajatuspajoista. Aleksander Dugin sentään vilahtaa muutaman kerran.

Mitä siis yritän sanoa? Beltonin kirja kannattaa lukea. Se on parhaimmillaan jännittävää kuvausta eliitin kulissien takaa. Joissain jaksoissa rahansiirtojen loputtomuus alkaa puuduttaa ja yksityiskohtien merkitys kadota näkyvistä. Kun ei voi tietää onko 'Putinin kokki' yhtään sen enempää todellinen kuin 'Putinin pankkiiri', rinnakkaisten kertomusten totuutta ja merkitystä on vaikea arvioida. Venäjällä lienee kuitenkin sellaistaakin valtaa, joka koskettaa tavallisen tallaajan elämää. Ehkä eliittejäkin on enemmän ja pelejä monenlaisia. Mutta kriittisen lukemisen jälkeenkin on kaikki syy olla huolissaan tiedusteluelinten kasvavasta vallasta Venäjällä.